

N. SZABÓ JÓZSEF

**Nemzetközi könyvtári kapcsolatok — folyóirat- és
könyvakciók
1945 – 1946**

1945 után a magyar kultúra és tudomány szempontjából meghatározó fontosságúvá vált a háború miatt megszakadt nemzetközi könyvtári kapcsolatok újbóli kiépítése, illetve korábban nem létező együttműködés megteremtése. A könyvtári kapcsolat a háború után több volt mint könyvtárosi probléma. A könyv és folyóirat beszerzése a magyar kultúrdiplomácia és művelődéspolitikai egyik centrális feladata lett. Olyan kérdéssé vált, amelyet nemcsak a szakma és a tudomány emberei, hanem még a pártpolitika is felkarolt.

A könyvtári kapcsolatok minden eddigit meghaladó preferálása elsősorban azzal függ össze, hogy Magyarországon a háborús elszigetelődés miatt pótolni kellett több év szaktudományos és szépirodalmi könyvkiadását, valamint az időközben megjelent folyóiratokat. Továbbá újból helyre kellett állítani a nemzetközi kapcsolatrendszerét. A probléma az MTA átalakítása és a magyar tudományos élet reformja miatt tudománypolitikai dimenziót is kapott. A tudományos életben kezdeményezett változás miatt mind ez ideig nem tapasztalt igény keletkezett az új, elsősorban természettudományos szakirodalom iránt.

A könyvtári kapcsolatok a „pótlás” mellett azért is tettek szert felfokozott jelentőségre, mert a magyar tudományos elit érzékelte azokat a hatalmas átrendeződéseket, amelyek az egyetemeken tudományban és a világpolitikában végbementek. A II. világháború után a világtudomány központja Németországból átkerült az Amerikai Egyesült Államokba, továbbá láthatóvá vált egy új tudományos nagyhatalom, a Szovjetunió megjelenése is. A fentiek miatt átrendeződés zajlott le a szaktudományok és a könyvkiadás, valamint a tudományos világnyelv területén. Mindezek hatással voltak a kiépítendő viszonyra, és egy új orientáció kialakítását is ösztönözték.

1945 után a könyv és folyóirat beszerzés iránti igény azért is megnőtt Magyarországon, mert az új magyar kultúrdiplomácia centrális feladatának tartotta a kárpát-medencei országokkal a kulturális és tudományos kapcsolatok kiépítését. Mivel a két világháború között Magyarország és a szomszédos országok között a művelődési kapcsolatok a legminimálisabb szintre redukálódtak, a perspektivikus jó viszony kifermálásában a legfontosabb kulturális és tudományos információkat hordozó könyv és folyóirat anyagot be kellett szerezni,

illetve kezdeményezni kellett olyan cseréket, amelyek elősegíthetik a falak lebontását, és hozzájárulnak az együttműködéshez.

Az új tudományos központokkal való kapcsolattartás problémái a háború utáni utazási nehézségek, valamint a nagyon súlyos pénzügyi helyzet a nemzetközi könyvtári kapcsolatokat nagyon fontos tudománypolitikai kérdéssé tették. (Külföldi könyvek intézményes beszerzésére csak a pénzügyi stabilizáció után lehetett gondolni.) A hiányzó nemzetközi könyvtári szakirodalmi anyagok pótlása ebben az időszakban egy igen sajátos diplomáciai tevékenységi formát is produkált. A magyar nagykövetek közül többen tevőlegesen résztvettek a könyv- és folyóirat beszerzésekben. Dicséretre méltó, hogy a korszakban több pártpolitikus is olyan könyvbeszerzési programot fogalmazott meg, amelyet csak a középkori nyugat-európai és németországi egyetemeken tanuló diákoktól vártak el. (Közismert, hogy tanulmányai befejezése után hazajövelekor minden hallgató bizonyos számú könyvet volt köteles alma materének hazahozni.) A vezető értelmiségiek utazásaik során mindenkor erkölcsi kötelességüknek is tartották a külföldi könyvek beszerzését. A rendkívül nehéz helyzetben a tudományos élet modernizációja idején a szaktudósok és kutatók nemzetközi összeköttetéseiket kihasználva feladatuknak tekintették a szakkönyvek és szakirodalom pótlását. A háború utáni időszak rendkívüli helyzete különös megoldási formákat alakított ki.

Kapcsolatfelvétel és új orientáció

A háborús nehézségek ellenére a könyvtárközi kapcsolatok nem szakadtak meg teljesen, mert Svájcban keresztül úgyszólván mindenféle könyvet be lehetett szerezni. E kapcsolat méreteire jellemző, hogy a legnagyobb svájci könyvexportőr cég, a Schweizerischer Verein-Sortiment 1941 – 1942. évi forgalmának csaknem egyharmada Magyarországra irányult. A háború alatt folyamatosan érkeztek az országba Stockholmból is a Bermann Fischer Verlag német nyelvű kiadványai, az emigrációban élő német írók művei.¹ Magyarország nemzetközi nyitottságát korábban azzal is biztosította, hogy az 1920-as évek elején kapcsolatba lépett a Népszövetség által létrehozott Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságával s megalakította a Szellemi Együttműködés Szövetsége Magyar Egyesületét. A háború kirobbanása után azonban a nyugati kapcsolatok többsége mégis megszűnt.

1945-ben mind a kultúrpolitika irányítói, mind a tudósok elengedhetetlennek tartották a sokoldalú nemzetközi érintkezés felvételét. Nagyon fontos volt, hogy a magyar kutatók megismerjék a külföldi tudományos eredményeket és kapcsolatba lépjenek az egyetemes tudományossággal. 1945-ben jól látták, hogy

¹ VARGA Sándor: *Magyar könyvkiadás, könyvkereskedelem 1945–1975*. Gondolat, Bp. 1985. 27.

a nemzetközi tudományos színvonal elérésére csak akkor van remény, ha Magyarország a legmagasabb szakmai színvonalat elért országokkal veszi fel a kapcsolatokat. Ugyanakkor elsődlegesen politikai jelentősége volt annak a tudománypolitikai elképzelésnek, amely a szomszédos országokkal kiépítendő viszony fontosságát hangsúlyozta.

A magyar tudománypolitika vezetői és a kutatók úgy ítélték meg, hogy az ország fejlődni, továbblépni csak akkor képes, ha a világ tudományos életének részévé válik. A tudományos élet és az ország modernizálása viszont csak a fejlett országokkal való együttműködés révén volt biztosítható. 1945 első felében a kapcsolatok felelevenítésére nem kerülhetett sor, mert a nyugati hatalmak nem ismerték el az új magyar rendszert. Az 1945. évi választások után a kapcsolatfelvételt a nyugati hatalmak is lehetségesnek tartották.²

A legmagasabb tudományos színvonalat jelentő országokkal való kapcsolat-teremtés és a tudományos információáramlás szempontjából nagy jelentősége volt annak, hogy 1945 őszén megkezdte működését a Bibliográfiai Csereközpont. A Csereközpont felállítása azért is volt fontos, mert a háború nagy pusztítást okozott a tudományos könyvtárak állományában, és lehetetlenné tette a tudományos szakirodalom beszerzését is. A műszaki tudományok fejlődésének egyik legfőbb akadálya éppen a külföldi tudományos folyóiratok teljes hiánya volt.³ A Vallás-és Közoktatási Minisztérium a hiányok pótlására és a könyvtárközi együttműködés racionalizálása céljából ezért a tudományos ügyosztály mellett külön csoportot is szervezett.⁴

Mivel a kulturális kormányzat kiemelt feladatának tartotta a hiányzó tudományos és információs anyagok pótlását, a kormány 1945. december 8-án rendeletet adott ki a könyv- és folyóiratcsere intézményes megszervezéséről a külföldi kapcsolatok ápolására, felállította az Országos Könyvtári Központot.⁵ Az agrártudomány számára fontos esemény volt, hogy az UNRA hat év mezőgazdaságtudományi irodalmát bocsátotta Magyarország rendelkezésére. Az UNRA támogatásának azért volt különös jelentősége, mert az agrártudományoknak erősen hiányoztak a háború alatt megjelent amerikai tudományos folyóiratok és szakkönyvek.⁶

Mivel a háború utáni a magyar politikai élet valamennyi irányzata lényegesnek tartotta a tudományos élet modernizálását és a széleskörű nemzetközi kapcsolatok megteremtését, a pártok is feladatul tűzték ki a nemzetközi szakirodalom beszerzésének elősegítését. A Szociáldemokrata Párt például azzal is kamatoztatni akarta a kiépülő nemzetközi tudományos kapcsolatokat a ma-

² BALOGH Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Bp. 1982. 66–67.

³ *Köznevelés* 1945. 5.

⁴ *Köznevelés* 1945. 7.

⁵ *Magyar Közlöny* 1945. 196.

⁶ *Szabad Szó* 1946. augusztus 22.

gyar tudomány fejlesztésére, hogy indítványozta: minden külföldre utazó tudós hozzon visszatérésekor 5 kg tudományos könyvet ajándékol az egyetemeknek.⁷

Együttműködés az angolszásokkal

A háború után nehéz helyzetben nemcsak a magyar szakemberek előtt volt világos, hanem az itt tartózkodó külföldiek is látták, hogy a szellemi értékek közvetítésében meghatározó jelentősége van a folyóiratoknak és a könyveknek. Az Országos Könyvtári Központ nemzetközi akciójának kezdete után nemso-kára, 1945. december 22-én O. W. Riegel, a magyarországi Amerikai Misszió sajtóattaséja felkereste a VKM VIII. ügyosztálya vezetőjét, és közölte vele, hogy az American Library Association (ALA) a magyar könyvtárak segítségére kíván lenni a háborús károk pótlásában. Az ALA a Széchényi Könyvtár-nak is írt. A tájékozódás érdekében az attasé átadta azon amerikai folyóiratok listáját, amelyek 1939–1944 között jelentek meg, és amelyek rendelkezésére álltak.⁸

1946. február 27-én pedig már arról számolt be a Könyvtári Központ a VKM-nek, hogy az amerikai Smith Ionian Institution 104 ládából álló könyvtá-lományt kíván Magyarországnak ajándékozni. Az amerikai küldemény hetven ládája az USA háború alatti hivatalos kiadványainak teljes sorozatát is magába foglalja.⁹ A magyar könyvtárak és tudományos intézetek könyvvesztéseinek pótlását az ALA mellett az American Book Center for War Devastated Libe-raries Inc (ABC) is segítette.

Az ALA kizárólag azzal foglalkozott, hogy adományként megküldte a könyv-táraknak az amerikai tudományos folyóiratok azon háború alatti (1939–1945) évfolyamait, amelyeket a Rockefeller Alapítvány anyagi támogatásával erre a célra tároltak. Az ABC viszont arra törekedett, hogy a háború alatt elpusztult könyvtárakat ellássa az utolsó tíz év alatt az Egyesült Államokban megjelent legfontosabb tudományos és technikai szakmunkákkal. Az ABC szervezet ere-detileg csak az antifasiszta koalícióhoz tartozó országok szükségleteit kívánta biztosítani, később azonban úgy döntöttek, hogy tevékenységüket kiterjesztik egyes semleges, sőt volt ellenséges országokra, köztük Magyarországra is. A tervezet szerint az ABC Magyarországnak összesen mintegy száz kötet könyvet szánt. Sokkal többhöz is hozzájuthattunk volna, de a központi alapból csupán ennyi volt hozzáférhető. Szegedi Maszák Aladár nagykövet ezért azt javasol-

⁷ *Népszava* 1946. augusztus 22.

⁸ Új Magyar Központi Levéltár (UMKL) XIX-I-1e. 1945–88539

⁹ UMKL–XIX–I–1e. 1946–29778

ta, hogy egyes könyvtárak, egyetemek és tudományos intézetek forduljanak az amerikai rokon intézményekhez.¹⁰

Az Amerikai Könyvtárak Szövetsége a Rockefeller Alapítvány közvetítésével kettőszázötven amerikai folyóirat háború alatt megjelent példányait küldte el. A California, a Columbia, a Yale és a Cleveland Egyetem is felajánlotta kiadványait a magyar könyvtáraknak.¹¹ A Smith Ionian Institution százhárom láda könyvküldeményen kívül két nagyobb küldeményt is gyűjtött Magyarországnak. Az egyik körülbelül 2000 kg orvosi könyv és folyóirat, a másik pedig az amerikai szociológiai irodalom 250 kötetnyi kiemelkedő alkotása volt. Egy magánkezdeményezés is sikeres gyűjtést végzett, amit az American Book Center juttatott el Magyarországra. Az amerikaiak pozitív megnyilvánulásaként értékelhető az is, hogy a gyűjteményeket a Cunard Line ingyen szállította Londonig, csak a további célbajuttatásról kellett a magyaroknak gondoskodniuk.¹²

A külföldi, de mindenekelőtt az amerikai szakkönyvek pótlása érdekében Magyarország washingtoni követsége Szegedi Maszák Aladár követ és Sík Endre kultúrattasé irányításával is, sikeres könyvszerző akciót bonyolított le. Tevékenységük eredményeként a Smith Ionian Institution például száz láda adományon kívül két nagyobb arányú küldeményt is ajándékozott.¹³ A két magyar diplomata könyvgyűjtő akciója a művelődés- és diplomáciatörténetben is szokatlan tevékenység volt.

A háború után a legkülönbözőbb területeken igen szorosak voltak a magyar–angol tudományos kapcsolatok. Az együttműködés eredményeként a szigetország tudományos információs anyagot küldött Magyarországra. Issekutz Béla gyógyszerész professzor indítványára pedig megküldték a háború miatt elmaradt tudományos folyóiratokat.¹⁴

Angol nyelvű könyveket a Brit Politikai Misszió is hozott be Magyarországra.¹⁵ Jelentős mennyiségű könyv- és folyóiratanyagot küldött a British Múzeum és az Oxfordi Egyetem is. Az Ír Tudományos Akadémia pedig a háború alatt megjelent kiadványait ajándékozta Magyarországnak.¹⁶

¹⁰ UMKL–XIX–I–1e. 1946–66222

¹¹ *Kis Újság* 1946. július 24.

¹² UMKL–XIX–I–1e. 1947–30799

¹³ UMKL–XIX–I–1e. 1947–30799

¹⁴ *Kis Újság* 1946. július 19.

¹⁵ VARGA Sándor: *id. mű* 69.

¹⁶ *Kis Újság* 1946. július 21.

Könyvek és folyóiratok a francia nyelvterületről

Mivel a háború után a nyugat-európai tájékozódás előterében a francia kultúra állt, a Nyugattal kiépítendő viszonyban a magyar kultúrdiplomácia Franciaországnak szánta a legfontosabb szerepet. A legkülönbözőbb területeken kibontakozó együttműködés része volt a francia könyv- és folyóiratanyag pótlása. A magyar szakkörök tájékoztatása céljából René Rancouer, a Bibliothèque Nationale könyvtárosának segítségével a párizsi Magyar Intézet összeállította a megjelenő francia tudományos és irodalmi folyóiratok jegyzékét, hogy azokról az érdeklődő intézményeket, könyvtárakat tájékoztassa.

A Magyarországra küldendő könyvek és folyóiratok összeállításában Lelkes István, a Magyar Intézet igazgatója mellett Köpeczi Béla francia állami ösztöndíjas is részt vett. Lelkes István továbbá megszerezte a budapesti Agrártudományi Egyetem számára a Station centrale de zoologie agricole legfontosabb munkáit.¹⁷ Több akcióra azonban nem került sor. A kisebb aktivitás valószínű oka, hogy a két világháború között elsősorban a német tudományos szaknyelvet használó kutatók más nyelveket jobban preferáltak. Az amerikai illetve angol nyelvű kiadványok mellett így nem volt meghatározó a francia könyv- illetve folyóirat szerzemény. A magyar kultúrpolitika azonban látta, hogy a világ tudományos központjává váló Amerikai Egyesült Államok mellett a tudományos információszerezésben szerepet kell játszani a francia kiadványoknak is.

A francia nyelvterületek között nagy fontosságra tett szert viszont Svájc ezen nyelven beszélő része. A könyvtári kapcsolatok területén a Svájccal kiépítendő viszonyban nem elsősorban a tudományos élet modernizálása és a háborús évek alatt hiányzó szakanyagok pótlása dominált, hanem politikai szempontok voltak meghatározóak. Már a háború alatti magyar lépések is ennek voltak alárendelve, amikor 1943 nyarán a kultuskormányzat Genfben felállította a Magyar Tájékoztató Könyvtárat, amely 1944 tavaszáig működött. Kultúrdiplomáciai fontossága miatt az intézmény egy fél év szünet után újból megkezdte tevékenységét.¹⁸

Svájc fontosságát a háború utáni kormányzat is felismerte, ezért a könyvtári kapcsolatoknak ismét politikai jelleget adott. Magyarországnak a nemzetközi elszigeteltségből való kitörés elősegítésében kívánt szerepet adni. A magyar irodalom és szellemi élet Svájcon keresztül történő nyugat-európai megismertetése Hubay Miklós érdeme volt. Hubay 1946 júliusában tervezetet készített a genfi Magyar Tájékoztató Könyvtár munkájának fejlesztésére. A magyar kultúra svájci pozícióit jelzi, hogy a különböző svájci könyvtárakban megvolt a magyar könyvek katalógusa. Az 1945–1946. évi akadémiai reform, valamint a magyar tudományos élet modernizációja miatt megnövekedett igény követ-

¹⁷ UMKL-XIX-I-1e. 1947-52355., UMKL-XIX-I-1e. 1947-77793.

¹⁸ UMKL-XIX-I-1-k. 1946-78039.

keztében a genfi Magyar Tájékoztató Könyvtár nyilvántartotta a magyar szempontból legfontosabb svájci könyvtárak anyagát is.¹⁹

Hubay Miklós a Magyar Tájékoztató Könyvtár hatékonyságának növelése érdekében azt is indítványozta, hogy kapcsolatokat teremtsen svájci könyvtárakkal, valamint folyóirat és napilapok szerkesztőségével. Tevékenységének a megváltoztatását azért tartotta fontosnak, mert a svájciak csak elvétve kerülnek velük közvetlen kapcsolatba, mivel megvannak a saját könyvtáraik és folyóirataik. Hubay Miklós kultúrdiplomáciai elképzeléseit és Svájcban kifejtett tevékenységét a magyar kulturális vezetés pozitíven értékelte, ezért 1946. július 1-jei hatállyal megbízta a genfi Magyar Tájékoztató Könyvtár vezetésével.²⁰

Magyar – román könyvcseré a jobb megismerés érdekében

A magyar kül- és kultúrpolitikai vezetés az új rendszer kiépítésének kezdetén helyesen ismerte fel, hogy a világra nyitás csak a szomszédokon keresztül, a történetileg kialakult problémák rendezése révén lehetséges. A szomszéd országokkal kiépítendő kapcsolat feltétele volt a hamis magyar nemzeti tudat, a saját nemzeti és az idegen nemzetekre vonatkozóan kialakított sztereotípiák, előítéletek megszüntetése. Magyarországon ugyanakkor azt is megfogalmazták, hogy a problémákat rendezni csak a kölcsönösség alapján lehet.

A magyarságnak a szomszéd országokkal kialakítandó kultúrdiplomáciai koncepciójából következett, hogy a könyv- és folyóirat akciókban elsősorban a történeti-társadalomtudományi szakirodalom dominált. Nem véletlen, hogy 1945 novemberében a közeledésben fontos szerepet játszó Magyar – Román Társaság és a Teleki Intézet — mindenekelőtt Kosáry Domokos és Benda Kálmán támogatásával és saját pénzüken való bevásárlásaival — két láda történettudományi, szociológiai, művészettörténeti és irodalmi művet gyűjtött össze, amit a Társaság főtítkára vitt Bukarestbe. A könyveket a tudományos megismerésben legfontosabb szerepet játszó intézményeknek, így a Román Akadémiának, az Institut Balcanicnak, a Délkelet-európai Román Intézetnek és a Szociológiai Intézetnek ajándékozták.²¹

A Magyar – Román Társaság képviselői több ízben is jártak Romániában, és megteremtették a kapcsolatot a magyar és román tudományos intézetek között. Az együttműködés eredményeként román kollégáiktól kaptak tudományos könyveket, többek között egy román szociológiai könyvgyűjteményt.²²

¹⁹ UMKL–XIX–I–1e. 1946–78039.

²⁰ UMKL–XIX–I–1e. 1946–78039.

²¹ UMKL–XIX–I–1e. 1946–70729.

²² UMKL–XIX–I–1e. 1946–88531.

A magyar – szovjet viszony

A Magyarország nemzetközi könyvtári kapcsolataiban kiakakítandó preferenciákat elsősorban a tudománypolitikai szempontok, valamint a kultúrdiplomáciai érdekek határozták meg. A Szovjetunióval létrehozandó együttműködésben mindkét tényezőnek fontos szerepe volt. Mivel a magyar tudósok többsége tisztában volt az új tudományos központok kialakulásának elkerülhetetlenségével, ezért kezdettől ambicionálta a szovjet kapcsolatokat. A magyar kül- és kultúrpolitikai vezetés is tudta, hogy az új világhatalom szerepe a térségben meghatározó lesz, ezért a vele kialakítandó viszony elsőbbséget élvez. Nem véletlen, hogy már 1945 nyarán megkezdték a Szovjet – Magyar Bibliográfiai Központ szervezését. Magyarországon azt is kutatták, hogyan és miképpen volna lebonyolítandó a tudományos könyvek, kiadványok és folyóiratok cseréje.²³ A szervezés eredményes volt, mert a központ felállítása megtörtént.²⁴ Az Országos Magyar Könyvtári Központ fel is vette a kapcsolatot az Állami Lenin Könyvtárral, a tényleges könyvcserre megindulása azonban még váratott magára. A tartalmi együttműködés érdekében a legfontosabb lépés annak megállapítása volt, hogy a Szovjetunióknak milyen magyar könyvekre volna szüksége. Ugyanakkor a Szovjetunióba kiküldött magyar szakembereknek össze kellett állítaniuk azt a bibliográfiát, amelynek alapján a magyar tudósok igényelhetnének szovjet munkákat.

A magyar – szovjet kiadványcsere a kultúrkapcsolatok terén kezdetben az egyik legeredményesebbnek ígérkező területnek tűnt. Szekfű Gyula 1946. április 29-i követi jelentéséből megtudjuk, hogy a tudományos kiadványcsere megvalósítható, legalábbis a Szovjetunió Tudományos Akadémiája (SZUTA) és az MTA között. A különböző értelmiségi csoportok: orvosok, mérnökök, közgazdászok, írók, művészek szervezeteinek azt javasolta, hogy mielőtt csereanyagot rendelnek, küldjék meg kívánságaikat a moszkvai magyar követségnek. A Külföldi Művelődési Kapcsolatok Szovjet Társasága (VOKSz) véleménye szerint ezek a szervezetek hajlandók lesznek a megfelelő magyar szervezetekkel könyvcserébe lépni. A könyvbeszerzés, az újdonságok területén Szekfű az egyetemeknek a lengyel példa követését javasolta. A lengyel egyetemek könyvek dolgában egyenként fordultak a szovjet-orosz egyetemekhez és ezek eleget tettek kérésüknek.²⁵

1946. május 28-i követi jelentésében Szekfű Gyula már arról számolt be, hogy a tudományos könyvcserre ügyében véglegesnek mondható megállapodás jött létre a SZUTA alelnökével, Volgin akadémikussal, valamint az Akadémia történettudományi intézetének vezetőjével Grejkov professzorral. Ennek értel-

²³ UMKL–XIX–I–1e. 1945–30366.

²⁴ *Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója*. Hiteles Kiadás, Athenaeum, Bp. 1946. 41.

²⁵ UMKL–XIX–I–1e. 1946–65584.

mében megígérték, hogy csereképpen rendelkezésre bocsátanak minden olyan könyvet, amelyet Magyarország a magyar tudomány működéséhez szükségesnek tart. Miután mind a szovjeteket, mind a magyarokat történeti, őstörténeti, néprajzi és archeológiai kutatások érdekelték, a csere egyelőre ezen területekre korlátozódott, de később kiterjeszhető volt más tudományágakra, így elsősorban filozófiára és szociológiára.

Székfű a szovjet tudományos tényezőkkel folytatott megbeszéléseken kilátásba helyezte, hogy az MTA, a Történelmi Társulat, az egyetemi Hungarológiai Intézet és az egyetemi nyomda a csere keretében elküldi az I. világháború után megjelent kiadványait. Székfű Gyula ekkor Moor Gyulát távirati úton fel is kérte.²⁶

A VOKSz-delegáció 1946 júniusi budapesti tárgyalásai idején — amikor az Országos Magyar Könyvtári Központ már érintkezésben állt a Lenin Könyvtárral — ígéretet tettek arra vonatkozóan, hogy közvetítik azon kérést, miszerint lehetőleg teljes bibliográfiát bocsássanak az Országos Könyvtári Központ rendelkezésére.²⁷

Székfű Gyulának az a javaslata, hogy a tudományos kiadványok cseréjénél a magyar intézetek, egyetemek közvetlenül forduljanak a szovjet partnerekhez a magyarok számára nem volt járható út. Czinkotszky Jenő 1946 augusztusi moszkvai tárgyalásain arról informálták, hogy a szovjet egyetemekkel való kapcsolat kiépítése előtt a VOKSz-hoz kell fordulni. Ha a VOKSz megteremtette a kapcsolatot, létre lehet hozni a közvetlen érintkezést.²⁸ A magyar részről ambicionált könyv- és kiadványcsere inkább csak egyoldalú próbálkozás volt. Ezt igazolja az is, hogy a békeszerződés utáni magyar–szovjet akadémiai tárgyalásokon nyilvánvalóvá vált, hogy a SzUTA elnöke nem helyezett súlyt arra, hogy az MTA ugyanolyan számú könyvet küldjön cserébe.²⁹ A kezdetben legígéretesebbnek tűnő területen sem történt lényeges áttörés. A kultúra alárendelődött a szovjet hatalmi szempontoknak. A magyar részről elsődleges tudományos szempontokból kezdeményezett kiadványcsere politikai dimenziót kapott. Változás csak a nemzetközi viszonyok „letisztulása”, a magyar belpolitikai helyzet 1947. évi tisztázódása után következett be. Az új helyzetben már egyoldalúvá vált a szovjet orientáció.

²⁶ UMKL–XIX–I–1e. 1946–65585.

²⁷ UMKL–XIX–I–1e. 1946–77009.

²⁸ UMKL–XIX–I–1e. 1946–96835.

²⁹ UMKL–XIX–I–1e. 1947–91228.

Könyvcseré és könyvtárközi együttműködés Svédországgal

Az 1945 utáni magyar kultúrkapcsolatok szerves része volt a könyvtárközi kapcsolatok újbóli kiépítése, a háborús események miatt megszakadt könyv- és folyóiratanyag pótlása. A kérdés rendkívüli művelődési jelentősége miatt az ügyben a politikai és társadalmi szervezetek egyaránt aktivizálódtak. Igen érdekesnek mondható a Képzőművészeti Főiskola diákjainak 1946. április 12-i kezdeményezése. A főiskola ifjúsági köre Nyíró Gyula vezetésével azzal a kérelemmel fordult a VKM miniszterhez, hogy járuljon hozzá a Svéd Királyi Képzőművészeti Akadémia számára ajándékozandó könyvek megvásárlásához. A kiküldendő kötetek között szerepelt Kállay Ernő: *Mednyánszky László*; François Gachot: *Csontvári*; Fenyő István: *Szőnyi István*; Artinger Imre: *Egry József*; Farkas Zoltán: *Munkácsy Mihály*; Hoffmann Edit: *Szinyei Merse Pál*; Petrovics Elek: *Rippl Rónai* valamint Petrovics Elek: *Ferenczy Károlyról* írott munkája.

A hallgatók kezdeményezését a háború utáni kultúrdiplomáciában több területen is tevőlegesen szerepet vállaló Cs. Szabó László főiskolai tanár is felkarolta. 1946. április 12-én támogató levelet küldött Keresztury Dezső kultuszminiszternek, a svéd főiskoláknak küldendő könyvekkel kapcsolatosan. Cs. Szabó szerint a diákok akciója rokonszenves, s jól szolgálja a magyar művészet külföldi terjesztését.³⁰ A főiskolások kezdeményezéséhez a VKM 1946. április 19-én hozzájárult. A listát a VII. ügyosztály vezetője, Pátzay Pál készítette. A könyvek között szerepelt Derkovits Gyula, Vaszary János, Bernáth Aurél, Nagy István, Medgyessy Ferenc, Szinyei Merse Pál monográfiája. A könyvek kiküldésére azonban nem került sor, mert a X. ügyosztály anyagiak miatt a javaslatot elutasította.³¹

A háború utáni magyar diplomáciai karban a nagykövetek többsége preferálta a kultúrkapcsolatokat, és közülük többen szerepet vállaltak könyvakciókban is. Különösen sokat tett a cél érdekében Böhm Vilmos. A budapesti kezdeményezések alapján Böhm érintkezésbe lépett a svéd főiskolák illetékes hivatalával, arra kérve őket, hogy az 1940 óta megjelent folyóiratokat és tudományos könyveket bocsássák a magyar főiskolák rendelkezésére, azért, hogy a magyar főiskolai könyvtárakat ezekkel a könyvekkel és folyóiratokkal kiegészíthessék. A könyvszerző akcióra legtöbb svéd egyetem készségesen reagált. A Göteborgi Technikai Főiskola professzora Dr. Erik Hemlin például azonnal fölajánlotta, hogy a kért könyveket elküldi a követség címére. Hemlin professzor további kérése az volt, hogy a budapesti műegyetem illetékes professzorai lépjenek vele közvetlen érintkezésbe, és írják meg mire van szükségük, mert ő minden területen készségesen rendelkezésükre áll.

³⁰ UMKL-XIX-I-1e. 1946-45661.

³¹ UMKL-XIX-I-1e. 1946-45660.

A lundi egyetem könyvtárosa Carlgrisz pedig a szegedi, a debreceni és a budapesti tudományegyetem részére kívánt folyóiratokat és könyveket küldeni. A lundi egyetem is arra kérte a magyar egyetemek professzorait, hogy lépjenek velük összeköttetésbe. Böhm Vilmos a sikeres könyvakciók ellenére továbbra is fontosnak tartotta a könyv- és folyóirat beszerzést, azt, hogy a magyar tudományos intézmények és a könyvtárak állományát kiegészíthessék ajándék könyvekkel és folyóiratokkal.³²

A kitartó könyvgyűjtés meghozta az eredményt, mert 1946 júniusában a stockholmi egyetem több mint 200 kötet könyvet a magyar követség rendelkezésére bocsátott, amelyet a budapesti egyetemnek ajándékozott. A könyvgyűjtő és beszerző akciót irányítók arra törekedtek, hogy minden hiányzó munkát eljuttassanak Magyarországra. Böhm Vilmos követ és Lotz János professzor az olyan könyveket, amelyeket a svéd könyvtárak nem nélkülözhetek, de amelyekre a magyar tudományos életnek szüksége volt, lefilmzették és elküldték a magyar tudományos intézetnek. Böhm és Lotz például lefotóztatta a biokémikusoknak az 1944–1946 közötti időszak legnagyobb tudományos eredményeit felölelő könyveit és azokat a budapesti biokémiai tanszék rendelkezésére bocsátották.³³

1945/46-ban a demokrácia lehetőségeit és a nyitottá vált világ pozitív hozzáállását a tudomány képviselői, a kultúrdiplomácia irányítói és a könyvtárügy szakemberei maximálisan igyekeztek kihasználni. Két év alatt így több év elmaradt irodalmának és folyóirattermésének nagy részét pótolni sikerült. A nemes célok olyan erőket is mozgásba hoztak, akik „átlag” viszonyok között az ilyen tevékenységbe nem kapcsolódtak volna be. A sikeres akciók révén az örvendetes együttműködések, az egyetemek és a magánszemélyek részéről kezdeményezett kapcsolatok 1947-től a nemzetközi viszonyok megromlásával a világ kettéhasadása után megszakadtak. A hivatalos, állami könyvbeszerzés 1947-től ugyan működött, de több területen politikailag is korlátozva a szűkre szabott pénzügyi lehetőségek miatt csak a legminimálisabb igények kielégítését biztosította. A közvetlen és szabad kapcsolatok hosszú időre megszűntek. Újbóli kiépítésükre csak a detent után volt lehetőség.

³² UMKL–XIX–I–1e. 1946–72579.

³³ UMKL–XIX–I–1e. 1946–72580.

N. SZABÓ, JÓZSEF

**Relations internationales des bibliothèques — actions de revues et de livres
1945–1946**

Après la seconde guerre mondiale, les lacunes causées par l'isolement de guerre et par l'évolution dans le domaine des sciences spéciales ont fait particulièrement important la restauration des relations internationales avec les bibliothèques. L'aide de la diplomacie hongroise et des intellectuels pourtant pour l'étranger était aussi d'une grande importance pour combler les lacunes de la littérature spéciale. L'établissement officiel des relations pouvait se réaliser après les élections de 1945. Au mois de décembre 1945, le gouvernement a créé le Centre de Bibliographie Nationale, en vue de soigner les relations étrangères. Des organisations diverses, surtout américaines et anglaises prêtaient aussi une aide importante aux bibliothèques hongroises. Plusieurs institutions françaises assuraient leur appui pour combler les lacunes du stock de livres et de revues français des bibliothèques hongroises. La politique culturelle hongroise ne négligeait pas l'établissement des échanges culturels avec les pays voisins et la mise en marche des relations avec l'URSS a commencé bientôt, mais une vaste coopération s'est formée avec les institutions suédoises aussi. La politique culturelle hongroise et les bibliothèques tâchaient de profiter des possibilités données au cours des années 1945 et 1946. A partir de 1947, ces relations se rétrécissaient ou bien cessaient d'exister pour longtemps.